

буття. Парменід прагнув зробити всі належні висновки зі свого відкриття особливої ролі розуму. Він розбудовує картину світу на підставі лише можливостей мислення. Проте перехід від чуттєво даного до мисленнєвого світу виявив обмеженість репрезентативних можливостей наявної мови та слів. Саме це зумовлює потребу спеціального узгодження мови та мислення. Тому в багатьох його фрагментах думка розглядається в зв'язку з висловлюванням. Йдеться про відношення своєрідного їх ізоморфізму. Те, що висловлюється і мислиться, писав він, з необхідністю має бути сущим. Отже, буття, думка, слово є взаємопов'язаними. Буття є явленим у слові, тому без правильного висловлювання не може відбутися людське мислення і пізнання: “Бо те, чого немає, ти не міг би ні пізнати, ні вимовити”. Сущє у такому разі має означати не стільки об'єктивний зміст (об'єктивну метафізичну категорію), скільки правильне висловлювання про річ, що вона є. Тому вже по-новому, інакше звучить ще одна думка того самого фрагмента з його поеми: “Цим сущим нехай називається все те, чому смертні встановили імена, переконані в їхній істинності”.

Як бачимо, слово відіграло надзвичайну роль в ранній грецькій філософії. Саме слово постало тією реальністю, завдяки якій відбувалося філософське осмислення світу, роздуми про життя, природу, світ, Богів, промови про піднесене та сакральне. Кожне слово мало бути виваженим, осмисленим, “пускати слова на вітер” [4, с. 45] було не прийнято в ранньому грецькому суспільстві.

1. Вернан Ж.-П. *Происхождение древнегреческой мысли [пер.с франц.] / Вернан Ж.-П.; общ. ред. Ф. Кессиди, А. Юшкевичаю. – М.: Прогресс, 1988. – 221 с.* 2. Драч Г.В. *Рождение античной философии и начало антропологической проблематики / Драч Г.В. – М.: Гардарики, 2003, – 317 с.* 3. Кессиди Ф. *От мифа к логосу: становление греческой философии / Кессиди Ф. – СПб.: Алетейя, 2003. – 360 с. – (Серия “Античная библиотека. Исследования”).* 4. Платон. *Критон/Платон. Диалоги [пер.з давньогрец. Й.Кобів, У.Головач]. – 2-ге вид. – Київ: Основи, 1999. – 395 с.* 5. Ямвлих Халкидский. *Жизнь Пифагора / Ямвлих Халкидский [пер. с древнегреч. В.Б. Черниговского]. – М.: Алетейя, 1997. – 184 с. – (Пути к небу).*

Олена Гошко

Українська академія друкарства

ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

© Олена Гошко, 2011

Останнім часом ставиться питання про те, чи має потребу сучасна культура у філософії і чи варто викладати її у вишах?

Підстави для цього є, і вони вельми ґрунтовні. Регулярно робляться спроби відмінити викладання філософії. До того ж висловлюються і пропозиції про те, чим філософію замінити. Одні вважають, що це повинна бути теологія, на думку інших, справжнє знання про світ і людину може дати тільки наука. Тому світогляд сучасної людини, як стверджують прихильники останньої думки можна побудувати тільки на основі узагальнення даних різних наук, зокрема і даних про саму науку як спеціалізовану систему отримання знання і соціальний інститут. В основу всіх цих запропонованих нововведень покладено думку (хоча вона не завжди чітко формулюється) про те, що якщо раніше філософія і мала якийсь сенс, то сучасна культура її більш не потребує.

Але є і серйозніший привід поговорити про долю філософії в сучасній культурі. Тезу про те, що філософія вичерпала себе, що вона повинна або зійти зі сцени, або трансформуватися у щось інше, сьогодні в певних випадках висувають і захищають самі філософи, передусім представники постмодернізму. Звичайно, і раніше деякі філософи говорили про “кінець філософії”. Але тоді це мало інший сенс: певну філософську концепцію вважали вирішенням всіх принципових філософських проблем. Йшлося, отже, не про безглуздя філософських проблем взагалі, а тільки про те, що безглуздою була їх стара постановка і що, нарешті, ці проблеми вирішені. Сьогодні ж мова про

те, що філософія повинна зникнути в будь-якій формі і бути витісненою або спеціальним науковим знанням, або осмисленням політичного життя.

Вважаємо, що насправді філософія не тільки зберігає своє місце в культурі, її значення саме як філософії зростає. Але водночас змінюються самі форми філософствування. На цьому зупинимось докладніше.

Річ у тому, що філософія завжди була вищою формою авторефлексії культури, тобто аналізом граничних основ пізнання, діяльності й оцінки. Підкреслимо, що цей аналіз був вельми специфічним: основи не просто описувалися, їх виявлення і опис завжди супроводжувався рекомендаціями із заміни, трансформації наявного емпіричного стану. Будь-яка філософська концепція завжди мала дві іпостасі. З одного боку, це була критика наявного стану: у пізнанні, в моральному житті, в політичному і соціальному устрої. З іншого боку, це була побудова певного ідеалу знання, морального життя, політичного устрою. У межах побудованого ідеалу формувалися норми діяльності, скерованої на його досягнення. Критика спрямовувалась на заміну існуючих форм культури – в цьому сенсі філософію можна зрозуміти як самокритику культури. Важливо підкреслити, що у багатьох випадках спроектовані ідеали реально впливали на практику пізнання і соціальної діяльності: якщо вони і не були реалізовані або не були реалізовані повністю, вони у будь-якому разі по-новому нормували діяльність і давали нові способи її оцінювання. Тобто філософія завжди динамізувала культурний розвиток. Наука і техніка, які визначили розвиток сучасної цивілізації, не змогли б зіграти своєї ролі без співпраці з філософією, бо саме остання була способом їх “вписування” в культуру і разом з тим способом їх критичного аналізу і трансформацією їхніх основ.

Чи в сучасній культурі зберігається необхідність в критичній рефлексії над її основами?

Вважаємо, що не тільки зберігається, але набуває більшого значення. Річ у тім, що сучасна цивілізація вступає в ту стадію, яку прийнято називати “інформаційним суспільством”. В такого типу цивілізації зростають темпи культурних змін, творення нових культурних і соціальних форм. Це означає, що основи діяльності, пізнання і оцінки трансформуються набагато частіше, ніж це було колись. Раніше філософська діяльність з аналізу цих основ могла видаватись чимось далеким від повсякденних практичних потреб, оскільки основи були вельми стійкі, і їх дослідження, а тим паче пропозиції з їх зміни видавались, чимось суто теоретичним. Сьогодні теоретична філософська діяльність все більш виявляє свій практичний характер.

Йдеться не тільки про інтенсивну роботу з обговорення теоретичних підстав таких наук, як математика, фізика, біологія, – ця робота активно велась протягом всього ХХ сторіччя і триває сьогодні. А й такі науки про людину і суспільство, як психологія, соціологія, соціальна і культурна антропологія, філологія, які з моменту їх виникнення і донедавна претендували на повну незалежність від філософії, сьогодні вступають у взаємодію з останньою, якщо завгодно, все більш “філософізуються”. У принципі те саме можна сказати про інші соціальні і гуманітарні науки. Філософи беруть активну участь у розробленні когнітивної науки – у взаємодії з психологами, математиками і лінгвістами. При цьому бачимо іноді найнесподіваніше застосування філософських концепцій. Так, наприклад, фахівці зі штучного інтелекту виявили необхідність в створенні систем “формальної онтології”, важливої для реалізації їх ідей у вигляді комп'ютерних програм. Тому вони зайнялися вивченням систем філософської метафізики, зокрема систем А. Уайтхеда і М. Гартмана. Без активної участі філософів не могла б розвиватися така сучасна дисципліна, як біоетика. Нинішні пропозиції з “покращення” людської тілесності спонукають до нового обговорення старої філософської проблеми: що є людина, що є норма і патологія як стосовно фізичного здоров'я, так і відносно духовного життя. Політична філософія (у концепціях ідеалу політичного устрою, соціальної справедливості, демократії, політичної участі, толерантності тощо) прямо впливає на програми сучасних політичних партій, а таких філософів, як К. Поппер, Ю. Хабермас, Дж. Роулз, залучають для консультацій політичні діячі.

Отже, філософія сьогодні частіше виявляє прямий практичний сенс. Цивілізація вступає в переломний момент. Старі форми культури потребують зміни. Необхідні нові способи розуміння світу і людини в новій системі цінностей. На багато питань, які виникли сьогодні, людство поки не може дати відповіді. У наш час можна говорити про кризу цивілізації і людини. Вихід з цієї кризи

неможливий без участі філософії (як і завжди у минулому, філософія набувала особливого значення саме в переломні моменти розвитку культури). Іноді говорять, що наш час “позбувся будь-яких утопій”. Насправді людина завжди прагнучиме до вдосконалення, поліпшення того, що є, до проектування майбутнього і формулювання ідеалів. Ідеї міжкультурного діалогу або вдосконалення людської тілесності, які сьогодні обговорюються, між іншим, і є такими ідеалами (можна навіть сказати, сучасними утопіями). Інше питання, наскільки вони хороші. Але у будь-якому разі зрозуміло, що і їх формулювання, і виявлення умов їх можливості та бажаності неможливі без участі філософії. Сьогодні у філософії гостро постало завдання не тільки виявити підстави різних форм діяльності і формулювання способів їх можливих змін, але і зберегти і врятувати ті цінності, без яких ні людина, ні культура неможливі (цінності свободи, особи, раціональності). У сучасному потоці різноманітних змін виникла загроза існуванню самої людини.

Філософія сьогодні більше спеціалізується. Сучасний філософ не може бути добрим знавцем і логіки, і етики, і політичної філософії, як було у минулому. Він не може будувати всеосяжних систем, як це робили Арістотель або Г. Гегель. Він усвідомлює, що його побудови не можуть претендувати на абсолютність, бо пов'язані з осмисленням конкретної культурної ситуації, яка швидко міняється, – сьогодні швидше, ніж раніше. Філософ добре розуміє, що запропоновані ним концепції мають гіпотетичний характер і навіть якщо вони будуть прийняті і вплинуть на ті або інші форми діяльності, в майбутньому, напевно, будуть скоректовані та трансформовані. Сьогодні філософ не може займати позиції стороннього спостерігача, який ззовні тільки рефлектує над підставами різних типів діяльності. Бо тепер зрозуміло, що філософська рефлексія залучається в діяльність, міняє її і при цьому сама міняється. Філософ усвідомлює себе активним учасником процесу культуротворчості в його різних формах, учасником внутрішньокультурної і міжкультурної комунікації. Філософія більше не може претендувати на знаходження “вічних істин”, зате уможливився її постійний розвиток разом з безперервним оновленням людини і культури. Тому “кінець філософії” неможливий в двох сенсах: і тому, що жодна філософська концепція не може сьогодні дати “остаточного” вирішення філософських проблем, і тому, що потреба у філософському осмисленні різних форм культурної діяльності не тільки не зникла, а стала гострішою, ніж раніше.

У сучасній філософії відбувається багато цікавого, зокрема, процес взаємодії тих напрямів і шкіл, які в недалекому минулому протистояли один одному. Аналітична філософія почала взаємодіяти з феноменологією і герменевтикою, неопрагматизм зі структуралізмом, з'явилися “аналітичний марксизм”, “аналітичне гегельянство”. Робляться нові синтези, виникає нова перспективна проблематика. Філософія змінюється і змінюватиметься. Відзначати будь-який з напрямів, що існують сьогодні, як “єдино сучасну” філософію (у недалекому минулому це стверджували стосовно марксизму, сьогодні деякі філософи приписують це постмодернізму) немає жодних підстав.

Чи викладати філософію в університетах? Обов'язково. Якщо ми хочемо, щоб Україна залишилася культурною країною і щоб вона успішно вступила в сучасну цивілізацію, не обійтись без викладання філософії. Адже саме освоєння філософського способу розуміння світу і надбання хоч би елементарних навиків філософського мислення дає змогу мислячій людині зорієнтуватися в мінливій сучасній дійсності. А інформаційну цивілізацію можуть творити тільки люди, які мислять.